

Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка

Факультет спеціальної освіти, психології і соціальної роботи

Кафедра логопедії та спеціальних методик

Кваліфікаційна робота

з теми:

**«Формування навичок мовленнєвого спілкування дітей
старшого дошкільного віку з порушеннями мовлення»**

Виконала здобувачка 2 курсу групи SoL1-M23z

ОП Спеціальна освіта (Логопедія)

спеціальності 016 Спеціальна освіта

спеціалізації 016.01 Логопедія

Яна КАРАБУШ

Керівник:

Юлія ГАЛЕЦЬКА,

кандидат педагогічних наук, доцент

Кам'янець-Подільський - 2024 р.

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1. НАУКОВО-ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ФОРМУВАННЯ	
МОВЛЕННЄВОГО СПІЛКУВАННЯ ДОШКІЛЬНИКІВ.....	7
1.1. Аналіз поняття спілкування як психолого-педагогічної	
проблеми.....	7
1.2. Характеристика мовленнєвого спілкування.....	15
1.3. Розвиток навичок спілкування у дошкільників з порушеннями	
мовлення.....	24
РОЗДІЛ 2. ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ	
СФОРМОВАНOSTІ МОВЛЕННЄВОГО СПІЛКУВАННЯ У	
ДОШКІЛЬНИКІВ З ПОРУШЕННЯМИ МОВЛЕННЯ	32
2.1. Визначення стану сформованості мовленнєвого спілкування у	
дошкільників з порушеннями мовлення.....	32
2.2. Розробка експериментальної моделі формування мовленнєвого	
спілкування дошкільників з порушеннями мовлення у колективі...	57
2.3. Порівняльна характеристика рівнів сформованості мовленнєвого	
спілкування	65
ВИСНОВКИ	71
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	74

ВСТУП

Актуальність проблеми. Формування навичок мовленнєвого спілкування у дітей старшого дошкільного віку з порушеннями мовлення визначається основними принципами Національної доктрини розвитку освіти України у ХХІ столітті, положеннями Законів України «Про освіту» і «Про дошкільну освіту», а також вимогами Базового компоненту дошкільної освіти. Ці документи спрямовані на модернізацію дошкільної освіти, оновлення її змісту, удосконалення методів і форм навчання рідної мови, розвиток культури мовлення, мовленнєвого спілкування та формування мовної й мовленнєвої компетентності.

Серед ключових напрямів реформування освіти дітей з порушеннями мовлення в Україні виділяється розробка концептуальних, організаційних і методичних підходів до формування комунікативної компетентності. Ці підходи базуються на новітніх наукових дослідженнях, що враховують особливості комунікативно-мовленнєвого розвитку таких дітей. Дослідження специфіки мовленнєвих навичок у старших дошкільників із мовленнєвими порушеннями дозволяють створити сучасну науково обґрунтовану модель розвитку комунікативної компетентності. Така модель є важливим показником пізнавального розвитку дитини та виступає основою для її подальшого успішного навчання.

Дослідження, присвячені оволодінню мовленнєвими навичками та вміннями дітьми, а також вивченню критеріїв, показників і рівнів їх сформованості, є предметом численних наукових праць. Проблематика формування мовленнєвих умінь і навичок у дітей із нормальним та порушеним мовленнєвим розвитком детально висвітлена в ряді досліджень. У цих роботах підкреслюється, що рівень сформованості мовленнєвих вмінь визначає ефективність комунікативно-мовленнєвої діяльності дошкільників (О. Запорожець, М. Лісіна, І. Мартиненко, В. Орфінська, Н. Пахомова, Є. Соботович, І. Самойлова, О. Мастюкова, Л. Фомічова, М. Шеремет, Д. Шульженко та ін.), мають вплив на загальний рівень діяльності

(З. Богуславська, Д. Ельконін, О. Леонтьєв та ін.), складною та усвідомленою дією, яка потребує особливих підходів до формувань (Н. Глуханюк, С. Проняєва, О.Савіна, Л. Мунірова та ін.), у дітей з порушеннями мовлення (І. Мартиненко, Н. Пахомова, Є. Соботович, М. Шеремет та ін.). Особливості порушень у формуванні комунікативно-мовленнєвої діяльності дошкільників, які зумовлені несформованістю її структурних компонентів, є об'єктом активного дослідження в психології. Ці порушення розглядаються в контексті загального розвитку особистості, де детально вивчаються та описуються різноманітні аспекти цього складного та багатогранного процесу. (Л. Божович, Л. Виготський, Д. Ельконін, О. Запорожець, О. Леонтьєв, І. Мартиненко та ін.).

Основним завданням розвитку мовлення у дошкільному віці є формування мовної особистості — дитини, яка володіє достатнім рівнем мовленнєво-комунікативної компетентності та здатна вільно і творчо використовувати мову в різноманітних життєвих ситуаціях [13].

Однак, попри значну кількість наукових досліджень, питання врахування специфічних особливостей мовленнєвих умінь дітей старшого дошкільного віку з порушеннями мовлення залишається недостатньо вивченим. Зокрема, це стосується аспектів їх формування у закладах дошкільної освіти (ЗДО). Ця обставина підкреслює необхідність подальших досліджень проблеми розвитку мовленнєвої компетентності дітей на основі системного методологічного підходу. Зважаючи на актуальність описаної проблематики, було обрано тему кваліфікаційної роботи: ***«Формування навичок мовленнєвого спілкування дітей старшого дошкільного віку з порушеннями мовлення»***.

Об'єкт дослідження: комунікативно-мовленнєва діяльність старших дошкільників з порушеннями мовлення.

Предмет дослідження: мовленнєве спілкування старших дошкільників з порушеннями мовлення у ЗДО.

Мета дослідження: теоретично обґрунтувати та експериментально перевірити ефективність застосування експериментальної моделі формування

мовленнєвого спілкування старших дошкільників з порушеннями мовлення в закладі дошкільної освіти.

Завдання дослідження:

- 1) Проаналізувати погляди вчених на проблему формування навичок мовленнєвого спілкування.
- 2) Охарактеризувати особливості розвитку навичок спілкування у дошкільників з порушеннями мовлення.
- 3) Визначити стан сформованості мовленнєвого спілкування у дошкільників з порушеннями мовлення.
- 4) Експериментально перевірити ефективність розробленої моделі формування мовленнєвого спілкування дітей старшого дошкільного віку з порушеннями мовлення.

Методи дослідження:

У процесі дослідження для розв'язання поставлених завдань і перевірки висунутого припущення використано комплекс методів:

- а) *теоретичні*: аналіз наукової, психолого-педагогічної і навчально-методичної літератури, що надало змогу зіставити різні погляди на досліджувану проблему, визначити поняттєво-категоріальний апарат дослідження, критерії та показники сформованості мовленнєвих навичок;
- б) *емпіричні*: цілеспрямоване та систематичне спостереження за діяльністю дошкільників, бесіда, аналіз документації, педагогічний експеримент, які допомогли визначити результативність експериментальної роботи, довести ефективність розробленої програми формувального дослідження;
- в) *статистичні*: здійснити аналіз емпіричних даних.

Теоретичне значення: проаналізовано поняття «мовленнєве спілкування»; вивчено та описано особливості формування мовленнєвого спілкування у дітей з порушеннями мовлення в закладі дошкільної освіти.

Практичне значення: розроблено та апробовано експериментальну модель формування мовленнєвого спілкування у дошкільників з порушеннями мовлення;

результати дослідження можуть бути використані здобувачами під час проходження логопедичної практики в ЗДО та вчителями-логопедами.

Апробація результатів дослідження. Основні результати кваліфікаційної роботи магістра обговорювались на науковій конференції студентів та магістрантів Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. За результатами дослідження опубліковано наукову статтю.

База дослідження: Герцаївський ЗДО «Теремок» Чернівецької області.

Структура роботи: робота складається зі вступу, двох розділів, загальних висновків, списку використаних джерел.

ВИСНОВКИ

Дослідження було присвячене формуванню мовленнєвого спілкування дітей старшого дошкільного віку з мовленнєвими порушеннями у дитячому колективі. У ході роботи були визначені педагогічні умови та впроваджена експериментальна методика, спрямована на ефективне формування мовленнєвого спілкування дошкільників у закладі дошкільної освіти.

У дослідженні були встановлені критерії, показники та рівні сформованості мовленнєвого спілкування дітей старшого дошкільного віку. Визначено такі критерії та їхні показники: інформаційно-комунікативний критерій: мовна активність; ініціативність; інтенсивність спілкування (частота контактів); ступінь розвитку зв'язного мовлення. Емоційно-комунікативний критерій: мотивація спілкування; сприйняття партнерами один одного; стиль спілкування (вираження емоцій); взаєморозуміння. Рефлексивно-комунікативний критерій: взаємооцінка партнерами один одного; самооцінка спілкування з партнером; самовираження у процесі спілкування. Отримані результати підтвердили доцільність впровадженої методики та визначених умов у розвитку мовленнєвого спілкування дошкільників із мовленнєвими порушеннями.

На констатувальному етапі експерименту досліджувались навички педагогів у плануванні та організації роботи, спрямованої на формування мовленнєвого спілкування у дітей, а також їхнє вміння застосовувати педагогічні умови та використовувати різні форми роботи в цьому напрямку. Було проведено діагностику рівня мовленнєвої активності дошкільників із мовленнєвими порушеннями у контрольній та експериментальній групах.

Для цього було використано серію завдань, спрямованих на оцінку сформованості показників мовленнєвого спілкування. Результати діагностики дали змогу визначити основні напрями роботи на формувальному етапі експерименту, які включали роботу з вихователями та безпосередньо з дітьми.

На цьому етапі значну увагу було приділено підвищенню професійної компетентності вихователів, зокрема їх умінню використовувати ігрову діяльність

для формування мовленнєвого спілкування дошкільників у спеціально організованій діяльності. Для педагогів було організовано семінар-практикум, на якому вони отримали теоретичні знання щодо умов формування мовленнєвих навичок у дітей різновікових груп, а також практичні рекомендації з організації роботи у цьому напрямку.

Експериментальна робота здійснювалася з урахуванням таких педагогічних умов: організація мовленнєвого спілкування як взаємодії учасників у єдиному комунікативно-мовному просторі; забезпечення позитивних стимулів у дитячому колективі для здобуття досвіду мовленнєвого спілкування зі старшими дітьми; організація взаємонавчання мовленнєвим навичкам у середовищі дітей.

Робота з дітьми щодо розвитку мовленнєвого спілкування включала вивчення їхніх уподобань у спілкуванні та розробку комплексу ігор і системи занять для сприяння формуванню позитивних взаємин і комунікації між дітьми. Послідовно були проведені ігри та заняття, спрямовані на створення сприятливих взаємовідносин між дітьми, розвиток партнерської взаємодії та вдосконалення мовленнєвих навичок.

Першим етапом формувального експерименту був репродуктивно-діяльнісний, основною метою якого було формування позитивних взаємин між дітьми. На цьому етапі реалізовувалася педагогічна умова, що полягала в організації мовленнєвого спілкування дітей як взаємодії різновікових учасників у єдиному комунікативно-мовному просторі.

Другий етап експерименту, комунікативно-діяльнісний, був спрямований на розвиток мовленнєвого спілкування між дітьми. У ході цього етапу реалізовувалася педагогічна умова, яка передбачала організацію взаємонавчання мовленнєвим навичкам у дитячому колективі.

На третьому етапі, рефлексивно-оцінному, здійснювалася максимальна активізація мовленнєвого спілкування між дошкільниками. На цьому етапі було реалізовано педагогічну умову, що передбачала створення позитивних стимулів для комунікації у дитячому колективі та набуття досвіду мовленнєвого спілкування.

Таким чином, результати дослідження підтвердили ефективність

запропонованої експериментальної методики, спрямованої на формування мовленнєвого спілкування у старших дошкільників із порушеннями мовлення.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Айзенбарт М. М. Результати порівняльної характеристики рівнів сформованості соціально-комунікативної компетенції дітей старшого дошкільного віку. Збірник наукових праць Херсонського державного університету. Педагогічні науки. 2015. Вип. 67. С. 163-170. Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/znppn_2015_67_31
2. Артемова Л В. Вчися граючись. Київ: Томіріс,1995. 112 с.
3. Базовий компонент дошкільної освіти України. 2021. URL: https://mon.gov.ua/storage/app/media/rizne/2021/12.01/Pro_novu_redaktsiyu%20Bazovoho%20komponenta%20doshkilnoyi%20osvity.pdf
4. Беленька Г. В. Підготовка майбутніх вихователів до роботи з дітьми дошкільного віку: компетентнісний підхід: монографія. За загальною редакцією Г.В. Беленької, О. А. Половіної. Київ: Вид-во, 2015. 244 с.
5. Богуш А. М. Дошкільна лінгводидактика: Хрестоматія. А. М. Богуш.К.: Слово, 2005.
6. Богуш А. М. Культура речевого общения детей дошкольного возраста : [методическое пособие]. А. М. Богуш, Е. П. Аматыева, С. К. Хаджирадева. — Одесса : ЮНЦ АПН, 2003. 251 с.
7. Богуш А. М. Мовленнєва готовність старших дошкільників до навчання у школі. Одеса : ПНЦ АПН України, 2003. 335 с.
8. Богуш А. М. Мовленнєвий компонент дошкільної освіти: Програма та методичні рекомендації. Харків: ВОТ «Ранок», 2011.
9. Богуш А. М., Гавриш Н. В. Дошкільна лінгводидактика: Теорія і методика навчання дітей рідної мови в дошкільних навчальних закладах: підручник. К.: Видавничий Дім «Слово», 2015. 704 с.
10. Богуш А. Мовленнєвий розвиток дітей від народження до 7 років. Монографія. К.: Слово, 2004. С. 9-75.
11. Гавриш Н. В. Розвиток зв'язного мовлення дошкільнят. К. : Либідь,

2006. 197 с.

12. Гончаренко А. М. Розвиток мовленнєвої компетентності старших дошкільників. К. : Світич, 2009. 206 с.
13. Гончаренко С. Український педагогічний словник. К. : Либідь, 1997. С. 317.
14. Гончаренко А. Комунікативна компетентність – головна мета. *Дошкільне виховання*. 2008. № 7. С. 12-15.
15. Гурковська Т. Дитина до трьох: психологічний портрет з рекомендаціями. *Дошкільне виховання*. 2007. №12. С. 11-15.
16. Дитина: Освітня програма для дітей від двох до семи років / наук. кер. проєкту: О.В. Огнев'юк; авт. кол.: Г.В. Беленька, О.Л. Богініч, В.М. Вертугіна [та ін.]; наук. ред. Г.В. Беленька; Київ. ун-т ім. Б. Грінченка. К.: Київ. ун-т ім. Б. Грінченка, 2020. 440 с.
17. Дорошенко С. І. Основи культури і техніки усного мовлення. Харків: ОВС, 2002.
18. Єнгаличева І. Мовленнєвий розвиток дітей дошкільного віку засобами малого жанрового фольклору. Режим доступу: http://library.udpu.org.ua/library_files/psuh_pedagog_prob_lsilsk_shkolu/50/13.pdf.
19. Журавльова Л. Вплив усної народної творчості на формування культури мовлення дітей дошкільного віку. *Витоки педагогічної майстерності*. Серія «Педагогічні науки» Полтав. нац. пед. ун-т імені В.Г. Короленка. Полтава, 2015. Випуск 16. 332 с.
20. Дунаєвська Л. Ф. Українська народна казка. Київ: Вища школа, 1987.
21. Зотова И. В. Формирование речевого общения детей в разновозрастном детском коллективе. Дис. на соиск. науч. степ. канд. педагог. наук 13.00.08 – дошкольная педагогика. Одеса, 2020. 231 с.
22. Калмикова Л. О. Психологія формування мовленнєвої діяльності у дітей дошкільного віку: монографія. Київ : Фенікс, 2008. 497 с.
23. Калмикова Л. О. Формування мовленнєвих умінь і навичок у дітей:

психолінгвістичний та лінгвометодичний аспекти: навч. посіб. для студ. ВНЗ. Київ: НМЦВО, 2003. 300 с.

24. Калуська Л. В. Дивокрай. Вибрані дидактико-методичні матеріали у 2-х книгах для працівників дошкільних закладів. Книга перша. Тернопіль: Мандрівець, 2006. 320 с.

25. Кондратенко Р. В. Діагностичний супровід розвитку та виховання старших дошкільників: навчально-методичний посібник; за заг. ред. В.Ф. Олійник. Кривий Ріг: КП, 2015. 224 с.

26. Короткий тлумачний словник української мови. Л. Л. Глумецька. Київ: Рад. шк., 1978. 296 с.

27. Кравченко О. В. Мовленнєвий розвиток дошкільників – запорука їхньої наступної успішності: навчально-методичний посібник. К., 2009. 75 с.

28. Крутій К. Л. Формування граматично правильного мовлення в дітей дошкільного віку: Монографія. Запоріжжя: ЛПІС, 2004.

29. Крутій К. Перспективно-календарне планування занять із навчання мови і розвитку мовлення дітей дошкільного віку. Запоріжжя : ТОВ «Ліпс» ЛТД, 2005. – 298 с.

30. Лахтадир О. Якби не казка. Психолог дошкілля. 2013. № 10. С. 25 - 27.

31. Лановик М. Б. Українська усна народна творчість: навч. посібн. Київ: Знання-Прес, 2006. 591 с.

32. Ладивір С. Пізнавальний розвиток: пошук ефективних шляхів. *Дошкільне виховання*. 2002. №10. С. 4-6.

33. Лисина М. И. Общение со взрослым психологическая подготовка детей к школе. Кишенев : «Штиинца», 1989. – С. 3.

34. Лінгводидактичні засади мовленнєвого спілкування. Одеса: ПНЦ АПН України, 2006. 307 с.

35. Листопад М. В. Формування комунікативних умінь у дітей старшого дошкільного віку засобами гри драматизації [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://www.ps.stateuniversity.ks.ua/file/issue_77/part_1/21.pdf

36. Лозинська Є. Українське народознавство дітям дошкільного віку: метод. посібн. Львів: Оріяна-Нова. 2008. 208 с.
37. Луценко І. Організація комунікативно-мовленнєвої діяльності дошкільнят на засадах дитиноцентризму. *Дошкільне виховання*. 2015. № 1. С. 7-15.
38. Луцан Н. І. Мовленнєво-ігрова діяльність дітей дошкільного віку : монографія. Одеса : ПНЦ АПН України, 2005. 319 с.
39. Луценко І. О. Готуємось до мовленнєвого спілкування з дошкільниками. К. : НПУ, 2001. 96 с.
40. Мартиненко І.В. Психологічні засади формування комунікативної діяльності дітей старшого дошкільного віку з системними порушеннями мовлення. Дис. д-ра. псих. наук. К., 2017.
41. Марчун О. В. Матеріали до вивчення дитячого фольклору : навч. посібник. Київ: Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2010. Ч. 1. 201с.
42. Мельничук О. С. Мова як суспільне явище і як предмет сучасного мовознавства. *Мовознавство*. 1997. №2-3. С. 3-19.
43. Методичні аспекти реалізації Базової програми розвитку дитини дошкільного віку «Я у Світі» / [наук. кер. та заг. ред. О. Л. Кононко]. 2-ге вид., випр. К.: Світич, 2009. 208 с
44. Методичні рекомендації до Освітньої програми для дітей від двох до семи років «Дитина» / наук. ред. Г.В. Беленька, О.А. Паловіна, І.В. Кондратець; авт. кол.: Г.В. Беленька, О.Л. Богініч, В.М. Вертутіна, К.І. Волинець та ін. К.: ТОВ «АКМЕ ГРУП», 2021. 568 с.
45. Пахомова Н., Баранець І. Особливості комунікативних вмінь у дітей старшого дошкільного віку з порушенням мовлення. Режим доступу: <http://enpuir.npu.edu.ua/bitstream/handle/123456789/33596/Baranets.pdf;jsessionid=6823D43696EB58631E1680BD123F6400?sequence=1>
46. Пентиліук М. І. Культура мови і стилістика. К.: Вища школа, 1994.
47. Піроженко Т. А. Мовлення дитини : психологія мовленнєвих досягнень дитини. К. : Главник, 2005. 112 с.

48. Подлінна С. В. Розвиток мовленнєвої компетентності. *Дошкільний навчальний заклад*. 2012. № 1. С. 5 - 10.
49. Програма розвитку дитини дошкільного віку «Я у Світі» (нова редакція). У 2 ч. Ч. І. Від народження до трьох років / О. П. Аксьонова, А. М. Аніщук, Л. В. Артемова [та ін.]; наук. кер. О. Л. Кононко. Київ: ТОВ «МЦФЕР-Україна», 2015. 204 с.
50. Програма розвитку дитини дошкільного віку «Я у Світі» (нова редакція). У 2 ч. Ч. II. Від трьох до шести (семи) років. Аксьонова О. П., Аніщук А. М., Артемова Л. В. [та ін.]; наук. кер. О. Л. Кононко. К.: ТОВ «МЦФЕР- Україна», 2015. 452 с.
51. Психологія мовлення та психолінгвістика. Навч. посібник. Авт.: Калмикова Л.О., Калмиков ГВ., Лапшина І.М., Харченко Н.В. К.: Переяслав-Хмельницький педагогічний інститут: в-во «Фенікс», 2008. 358 с.
52. Руденко Ю. А. Збагачення словника дітей старшого дошкільного віку експресивною лексикою засобами української народної казки. Наукова школа академіка Алли Богуш: монографія. Упорядник і загальна ред. А.М. Богуш. Київ: Слово, 2009. 528 с.
53. Саприкіна О. В. Розумні рученята. *Дошкільне виховання*. 2004. №11. С. 16-17.
54. Соболева Ю. Ф. Заняття у змішаній за віком групі дитячого садка. *Дошкільне виховання*. 1990. № 11. С. 3–6.
55. Соботович Є.Ф. Структура мовленнєвої діяльності і механізми її формування: науково-метод. посіб. Київ: ІЗМН, 1997.
56. Сухар В. Л. Розвиток мовлення. Конспекти комплексних занять. Старша група. Харків: Ранок, 2009. 208 с.
57. Трифонова О. С. Домінанти визначення сутності понять компетенція і компетентність [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://scienceandeducation.pdpu.edu.ua/journals/2010/NiO_8_2010/pedagog/Trif.htm
58. Тур Л. В. Комунікативно-мовленнєвий розвиток дошкільників. Харків: Основа, 2016. 160 с.

59. Українське дошкілля: Програма розвитку дитини дошкільного віку. О. І. Білан; за заг ред. О. В. Низковської. Тернопіль: Мандрівець. 2017. 256 с.
60. Шеремет, М. К., Пахомова, Н. Г. Формування мовленнєвої готовності дітей старшого дошкільного віку з порушеннями мовлення до навчання в школі: навч.-метод. посіб. К.: Нац. пед. ун-т ім. М.П. Драгоманова, 2009.
61. Шеремет М.К. Логопедія: підручник. К.: Видавничий Дім «Слово», 2010. 672 с.
62. Шиліна Н. Є. Підготовка дітей до школи як педагогічна проблема. Науковий вісник Південноукраїнського державного педагогічного університету ім. К.Д. Ушинського. Зб. наук. пр. Вип. 9. Одеса, 2001. С. 47-52.
63. Шипіло Л. Грі-драматизації – належну увагу. *Дошкільне виховання*. 2013. №1. С.14-17.
64. Шульга Л.М. Барвиста радість: розвиток творчих здібностей дітей дошкільного віку на заняттях із малювання). Запоріжжя: ТОВ “ЛПС” ЛТД, 2007. 280 с.
65. Якименко С. І. Формування світогляду у старших дошкільників та молодших школярів в освітньо-інтегрованому середовищі: теорія і практика: монографія. К.: Слово. 2017. С. 70–75.
66. Я у Світі (нова редакція): Програма розвитку дитини дошкільного віку. У 2 ч. Ч. II. Від трьох до шести (семи) років. О.П. Аксьонова, А. М. Аніщук, Л. В. Артемова [та ін.]; наук. кер. О. Л. Кононко. Київ: МЦФЕР- Україна. 2014. 452 с.